

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content>.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

THE RESPONSA OF THE BABYLONIAN GEONIM AS A SOURCE OF JEWISH HISTORY*

BY JACOB MANN, Jews' College, London.

APPENDIX TO CHAPTER I (*concluded*).

5. *Two anonymous letters by Babylonian Geonim.*

THE two fragments printed here bear the evident stamp of Babylonian provenance. Fragment A, T.-S. 13 J. 25⁵, paper, square hand, brownish ink, is a long part of an appeal for support of the academy. Only a few lines seem to be missing from the beginning of the letter which contains bitter complaints and reproaches about the complete indifference the outside communities show towards the school in Babylon. The fragment has a close resemblance to *Saadyana*, nos. XLV and XLVI. The same plaintive tone is characteristic of all of them. Emphasis is given to the fact that the school is deteriorating owing to want from which its members are suffering. Only with great difficulty are talented young men prevailed upon to remain in the school. Rather than suffer want, they prefer to seek a livelihood elsewhere (cp. our fragment, ll. 19 ff.). The verse of 2 Chron. 31. 4 (l. 30) is also quoted in *Saadyana*, no. XLVI, recto, l. 67.

Interesting is the mention of מדרש התנאים (l. 21), which seems to have consisted of the study of the Mishnah attended by still youthful disciples (ll. 21-2). The אמורי החלמוד (l. 23) were already grown-up scholars themselves, having children who refrained from attending the academy

* See vols. VII, 457-90, VIII, 339-66.

owing to their being obliged to earn a living. The תנאים of the school are also mentioned in another Genizah-letter from a Babylonian Gaon (cp. *ƳQR.*, XVIII, 404 (והתנא והחלמיד), 771; see also *Aḥimaas Chron.*, Neub. II, 130, (ואל הישיבה לתלמידים ולתנאים).

Of more intrinsic importance is fragment B, which I have found in T.-S., Box K 21, marked on the wrapper as 'Didactic letters'.⁷⁷ It consists of four leaves of a quire, paper, size 17 × 12 cm., square hand with a turn to cursive. After examination, the leaves turned out to contain specimens of letters for various occasions. Complimentary letters of no special interest cover leaves 1 and 2. There is a gap between leaves 2 and 3. Fragment B then follows on leaves 3 and 4 (verso, first line). The rest of verso of leaf 4 contains a specimen of a letter of condolence (ניחומים). It is evident that a copyist made a selection of letters emanating from a head of a school. Thus fragment B is not the original, but there is no ground for doubting that the copyist had before him an original letter by a Gaon residing in Bagdad (fol. 4, recto, l. 7). The Gaon requests his correspondent to send questions on subjects concerning Bible, Mishnah, and Talmud, and also the usual donations (ll. 16-18). The same request we read in the letter by a Gaon of Pumbedita, dated 953 C.E. (*ƳQR.*, XVIII, 403, ll. 19 ff., ותתיר . . . שאלותיך בין מן המקרא בין מן המשנה בין מן (התלמוד).

But the chief interest of the fragment lies in the author's defence of the Rabbinic tradition. A number of traditional laws, not mentioned in the Pentateuch, can be derived from the other books of the Bible. This proves that they existed in early times. Some of them are mentioned in the

⁷⁷ The permanent class-mark of this fragment is now T.-S. 13 J. 31. 4.

Bible, exclusive of the Pentateuch, but most of them were known to the scholars and handed down from generation to generation (fol. 4, recto, ll. 1-5). In deducing a number of traditional laws from the Prophets and the Hagiographa, the writer of the letter shows in several points independence from the Talmudic method, a fact unexpected from a Babylonian Gaon and one that does not fail to enhance the interest in the argument which will be discussed here in detail.

The verse of 1 Sam. 20. 27 is evidently cited to prove the existence of two days ראש חדר (fol. 3, recto, ll. 1-2). Rashi and Ḳimḥi translate ממחרת החדש השני as the second day of the month. But Targum apparently took the phrase to mean the second day of New Moon.⁷⁸ We find Benjamin Nehawendi accepting this inference.⁷⁹ Also Saadya took the verse in this meaning, against which Jefet b. 'Ali polemizes (cp. Pozn., *ṢQR.*, X, 251).⁸⁰ Also Salman b. Jeruḥam

⁷⁸ Ed. Lagarde, בימא דבתרוהי דהוא עבור ירחא תניינא, 'on the following day which was the עבור of the second month', i. e. the second day ח"ה, for which the technical term is עבור. Dr. Büchler has drawn my attention to the fact that it is not the preceding month that is called מעובר, as is generally assumed and stated, but the new month. In Erub. 39a (Mishnah and Baraita) we read ראש השנה שהיה ירא שמא תתעבר, not Elul, but ר"ה would be מעובר; Rashi supplements שמא יעשו ב"ד, which is not in the Mishnah. See also Shebiit 10², השוחט, את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר משמט אלו, which is not in the Mishnah. The commentators supply אלו after החדש. But in the light of Erub. 39a the החדש here is the month on which the day of New Year falls, viz. Tishri. Thus in Targum ירחא תניינא (עבור דירחא תניינא) can only be translated 'the עבור of the second (or new) month', i. e. the second day of New Moon.

⁷⁹ Cp. the extract printed by Harkavy, *Studien u. Mitteilungen*, VIII, 176, ומניין שגם ראשי חרשים מתעברין שנ' ויסתר דוד . . . ואמר ויהי החדש ואמר ויהי ממחרת החדש השני ללמדך שגם ראשי חרשים מתעברין.

⁸⁰ Aaron b. Elijah, גן עדן, 5 a, also quotes Saadya's view, פוגה שנית איך אמר ויהי ממחרת השני וזה מורה כי עשו ראש חדר שני ימים וזה

argues against the two days of New Moon in the diaspora.⁸¹ Likewise the Karaite Aaron b. Joseph in *מבחר ישרים*, ed. Firkowitz, Koslov, 1835, to 1 Sam. (7^a), refutes the deduction of the second day of New Moon from this verse.⁸²

Jer. 17. 22 tells us about the prohibition of carrying burdens from *רשות היחיד* to *רשות הרבים* which is not mentioned in the Pentateuch (fol. 3, recto, ll. 7–10). The very same argument was used by a disciple of Saadya, Jacob b. Samuel (cp. about him Pozn., *Kaufmann-Gedenkbuch*, 169 ff.), as is evident from the retort of Jefet b. 'Ali.⁸³ Likewise Isa. 58. 13 as denoting that no common talk (*דברי חול*) should be indulged in on the Sabbath (fol. 3, recto, ll. 10–12) is a point of dispute between Jefet b. 'Ali and Jacob b. Samuel.⁸⁴

לֹא יִהְיֶה כִּי אִם כָּפִי מִנֶּהֱגֵי הָרַבִּים בַּחֲשׁוֹן הַמּוֹלֵד וְלֹא עֶ"פ הָרֵאִיָּה.
Meshullam b. Kalonymos in his polemics against the Karaites (printed by Freimann, *Judaica: Festschrift Hermann Cohen*, 569 ff.) also uses this verse of Samuel to prove *עיבור החודש* (no. 1, p. 570). The Karaite Jeshua b. Juda likewise refutes this deduction (cp. Pozn., *Karaite Literary Opponents of Saadya*, 52).

⁸¹ Cp. Pinsker, *ל"ק*, נספחים, 16: בפרק ה' הוא טוען על ב' ימים ר"ח, 16: נספחים, ל"ק, השנים וכו' שבח"ל ושואל: מניין תמצאו לכם שנים ימים מזומנים למקצת ראשי השנים וכו'.

⁸² ממחרת החדש ולא הוא עצמו • החדש השני ר"ל יום השני של חדש כי לפי דעת ב"ה (= בעלי הקבלה) ב' ימים היה ר"ח יהיה מלת ממחרת יום שלישי • ויהיה רביעי להסתר דויד; ואם כפי דעתם ב' ימים באיזה יום היו מקריבין הקרבן.

⁸³ Pinsker, *ל"ק*, נספחים, 21–2: בינותי בפיוטין ראיות מדברי נביאים: 21–2: אשר הזהיר הענתותי לדור פתלתול קרואים • השמרו בנפשותיכם ואל תשא ביום שבת משאים • הן זאת חקוקה בלי דעה . . . דבר ולא תוציאו משא ולא פירש איזה מותר לעמסה • היש בזה ראייה לתפשה? זאת מן התורה היא ידועה.

⁸⁴ Pinsker, *l. c.*, 22: ולא הפריש בין דבר לדבר • להבר דובר דבר בדברי (*l. c.*, 39 a) comments, cp. Schechter's *Zadokite Fragment* — To this prohibition in general, cp. Schechter's *Zadokite Fragment*

The Halaka that in the Jubilee year a present has to be returned to its donor is deduced from Ezek. 46. 17 (fol. 3, recto, ll. 12–16). The Mishnah (Bekor. 52^b) records it as a dispute between R. Meir and his contemporaries (ואלו שאין חזרין ביוכל . . . והמתנה דברי ר"מ וחכ"א המתנה כמכר). But it is to be noted that the Biblical inference in Babli is from Lev. 25. 10, תשובו דרבנן תשובו, וחכ"א מתנה כמכר מאי טעמייהו דרבנן תשובו, לרבות את המתנה. The author of our fragment prefers to adduce the explicit verse of Ezekiel.

Instructive is the next item (fol. 3, recto, ll. 16–19, verso, ll. 1–2). From Haggai 2. 12 we learn that if not the *בשר קדש* itself but a thing in contact with it touches any other object, it does not impart 'sanctity' to it (*הנוגע בנוגע בקדש*). Thus the verse of Haggai is explained according to its literal meaning. Well known, however, is the quite different explanation in Pes. 17 a. *בשר קדש* is taken to mean *בשר טמא*, which imparts 'defilement' to the cloth, and this is transmitted in succession to the articles of food mentioned in the verse (cp. the exposition of this Talmudic explanation in Maimonides, *Introd. to Mishnah Comment.* on *סדר טהרות*, towards end). We find Ibn Ezra to Haggai, *l.c.*, polemizing against this explanation of the verse and insisting on its natural meaning.⁸⁵ Also the Karaite Jacob b. Reuben gives this explanation.⁸⁶ But in our (H. part 10, ll. 27–8), ואל ידבר איש דבר נבל ורק, and Yer. Sabb. 15 b, top ll. 3–5: א"ר חייא בר בא ר"ש בן יוחי כד הוה חמי לאימיה משתעיא: סגין הוה אמר לה אימא שובתא היא.

הן בשר קודש כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש⁸⁵ יטמא למה ישנה כי זה הכתוב אחר זה? . . . והנה השאלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע הכלי הוא הכסף ששם הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרים היקדש? אז ענו חכמים ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכסף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר הקדש.

⁸⁶ בשר קודש הוא בשר: S. Firkowitz, Kozlov, 1835, 20 b: ס' העשר.

fragment we see the Gaon taking Haggai 2. 12 in its natural meaning long before Ibn Ezra. This necessitates to explain Lev. 6. 20, to which Ibn Ezra refers, again in a way different from the Talmud, viz. that if *בשר קודש* has *immediate* contact with an object, it will 'sanctify' it. But the Talmudic deduction is that this takes place only when the object touches and also *absorbs* some substance from the *בשר קדש* (cp. Pes. 45 a, top, and parallels: *כל אשר יגע בבשרה יקדש ונו' יכול אפי' לא בלעה ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה*).

From Ruth 4. 7 the Gaon infers that if a person makes a declaration (*יעיד על נפשו*), it is legally ratified by the symbolical exchange of a shoe or any other thing (fol. 3, verso, ll. 2-6). Evidently the inference is from the last clause of the verse *וזאת התעודה בישראל* in the meaning of testimony, attestation. So also Ibn Ezra *a. l.* *וזאת התעודה מגזרת עדות* על זה היו מעידים ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא התעודה הוא עדות, (14 a) *ס' העשר*, and Jacob b. Reuben, *בישראל*. The Gaon's inference essentially agrees with the Halaka. Thus, e.g., that the *קנין* is not restricted to 'shoes' only, but can consist of any other thing (*בנעלים או*), cp. B. m. 47 a, Kidd. 13 a, *תנא קונין בכלי אע"פ שאין בו שוה*, (בכלי פריטה). Yet the way in which the inference is defined shows independence from the Baraita in B. m. 47 a (*כתנאי וכו'*).

Ps. 51. 19 evidently refers to *גלות* (fol. 3, verso, ll. 6-10), because the next verse reads 'Do good in Thy favour unto Zion, build Thou the walls of Jerusalem'. It should be noted that the Agada does not agree with this explanation of the verses. Joshua b. Levi seems to take Ps. 51. 19 to

חטאת או אשם • בכנף בנדרו להראות פרק בין הבגד שיגע בחבור לבשר קדש ובין הדבר אשר לא יגע בחבור. Cp. also Hadassi, Eshkol, Alph. 282, end, 283, 284, beginning.

refer to Temple-times. When the Temple was *standing*, if a man brought a burnt-offering, he had only the reward of his sacrifice. But he of the contrite spirit is regarded as if he had offered all kinds of sacrifices, as Ps. 51. 19 shows (Sanh. 43 b, top; Soṭah 5 a). For other Agadic explanations of this verse, see Lev. r. c. 7; Pesikṭa 158 a.

Ingenious is the inference from Job 42. 15, that each of a man's daughters is entitled to a tenth part of his property (fol. 3, verso, ll. 10-14). The Halakah of עֵשׂוֹר נָכְסִים is well known (cp. especially the Baraita in Ket. 68 a, bottom, and Ned. 39 b, bottom). But its deduction from this verse of Job I could not trace in the Talmud.⁸⁷

In conclusion it should be noted that Job 15. 18 is explained in an early Agada quite different from the meaning the author of our fragment gives to it in fol. 4, recto, ll. 3-5 (cp. the Baraita in Soṭah 7 b).

Who the writer of our fragment was is impossible to gather from the part that has been preserved. We only know that he lived in Bagdad and was regarded as an authority by the people (fol. 4, recto, ll. 5-12). He evidently tried to defend the tradition against the attacks of the Ḳaraites, and in doing so he endeavoured to take to his aid the verses of the Prophets and the Hagiographa. In order to forestall the retorts of his opponents, he gave the verses their natural meaning and avoided the Talmudic method of deduction. The nearest thought is to identify the writer of this letter with Hai b. David, who was Dayan at Bagdad prior to his assuming the Gaonate of Pumbedita. According to Ḳirḳisani, Hai and his father David trans-

⁸⁷ Cp. also Rashi to Job, v. l. : מִחוּךְ חֲשִׁבוֹתָּ וַיִּפְּיֵן נָתַן לָהֶם נַחֲלָה עִם הָאֲחִיִּים. — For the Ḳaraite view about a daughter's share in the inheritance, see Pozn., JQR., VIII, 692, note 3.

lated 'Anan's *Book of Precepts* from Aramaic into Hebrew, and examined its sources (cp. Harkavy, Hebrew Graetz, III, 503). Probably this Hai ראם אלמתיבה is referred to by Jefet b. 'Ali and Sahl b. Maṣṣliah as the author of a book against the Karaites (cp. Pinsker, נספחים, ל"ק, 148-51 and 183). But as the writer of the letter requests his correspondent to send to Bagdad questions as well as donations, it seems that he was the head of an academy there. It is therefore more probable that he belongs to a later period, when the Pumbedita Gaon had his residence at Bagdad.

A

(recto)

מ[ורים] ל[שם] קרשו על פדותה ככת תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פריה⁸⁸
 ומודיעים כי אתם אחינו מחמדי עינינו ומשוש לבנו וידידי רוחנו שובחים
 אותנו אנחנו לא שכחנוכם כי ברוח חיינו אתם נחשבים לנו ואיך ישבתי איש את רון[ח]
 חיינו ומשאותיכם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו⁸⁹ כי חק לחמכם מאתכם היה
 5 ואיך ישבתי איש את טרף חקו וכי שקי מימינו מעדיכם הוא מושך ואיך ינשה אנוש
 שקי חיינו על כן אם הרבה שנים עברו והרבה ימין[ם] ה[לב]ו ולא פקדתם אותנו באגרון[תיכם]
 ושאלותיכם ונדריכם ונדבותיכם כמנהג אבותיכם זכר צדיקים לברכה נכה פנינו אתם
 כחותם על לבנו⁹⁰ הנכם חקוקים עם רחשון צהמיון⁹¹ כחותם על זרועינו אתם חרוש[ים]⁹²
 ואף על פי שאין תמיד נראה הנו מקום מצוה חשובה⁹³ והן על כפי חקנוכם⁹⁴ אש[ר]
 10 יראון על כן עם תנודיהם יראו לנו מרחוק כבוק באפל כצל סלע בציה⁹⁵ ואכן נאמר
 יי הוידע ועד באלה אם נשכח אתכם תשכח גבורתנו [ואם נחלל] מזכר הורכים
 רוב ע[ת]ים תשח לשונינו ועל ראש כל משושינו [אתם] תעלון כאשר נבא המ[שורר]
 לאמר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תרבק [לשוני לח] כי אם לא אזכרכי אם לא

⁸⁸ Ps. 71. 23.⁸⁹ Ps. 78. 3.⁹⁰ Cp. Cant. 8. 6.

⁹¹ צהמיון gives no meaning; read רחשון, והמיון, being synonyms for prayer, cp. Ps. 55. 3; 77. 4, and see Zunz, *Literaturgesch. d. synag. Poesie*, 398 and 402, s. v.

⁹² Cp. Jer. 17. 1.⁹³ Referring to the phylactery on the arm.⁹⁴ Cp. Isa. 49. 16.⁹⁵ Cp. Isa. 32. 2.

אעלה את ירושלם על ראש שמחתי⁹⁶ וברוב שרע[פ]נו בקרבנו אמרנו על מה זה שכחתם
 15 אותנו ישבו זקינינו שוממין בהורינו נאנחים תנאינו נוגים ואנו מר לנו כי נראה [כל]
 העולם הולך וחרב כי אם במאמר קדושינו כי על בריתו אשר היא תורתו הוא עומד
 ככת כה אמר יי אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי⁹⁷ ונמצאת הים[וד]
 והסוד גם העולם אשר עליה עמדו הולך ואבוד ככת לא יד[ע]ו ולא יבינו בחשכה יתהלכו
 ימוטו כל מוסדי ארץ⁹⁸ ומה בצע כי תכבשו דרך לחרבן עולם אם אמ[רתם לנו]
 20 כי חסרנו ונתמעטה חכמתינו אמנם כי כן הוא הנה הועם הודנו וחסר מדענו ומדרשינו
 שממו ונתרנו מעט מהרבה ומדרש התנאים כמו שומים כי כל נער מאור עינים
 היה מובל למדרש המשנה ועתה אין איש מביא בנו ותחבולות נעשה להביא אחד
 אחר אחד כרי שלא תשתכח המשנה וגם אמורי התלמוד רבים בבניהם יוצאים למלאכות
 אחרות ומסתפחים להשתכר או לעבוד ומדור אל דור אנו חסרים ומשנה אל שנה
 25 א[נו] נמעטים וגר[ם] כל זאת עצלות ישראל אשר מנעו[ם] את חקם ואת מזונות[יהם]
 כי מי זה יקום בלא מזון הלא בתת אלה[י]נו את תורתו לעמו ויצום ללמ[ד]ם כלם ספק צרכיהם
 במן יורד כל יום למען לא ימצאו עלה לבלתי לכת בה ככת הנני ממטיר לכם לחם מן
 השמים ויצא העם ולקטו וג'⁹⁹ [וב] הביא[ו] אותם אל אדמתם ויצו את הכהנים והלויים
 ללמד וללמד כי ידע כי אינם כלם יכולים להפרד בלימוד דת צוה גם את העם לעמד
 30 בצרכיהם ככת ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלויים למען ידבקו
 בתורת יי¹⁰⁰ ואם יתעצלו העם מה יעשון חכמיהם היכולון לרעוב ולצמא כי הננו
 נשארנו עכשו מתעששים ומרחים עד אשר נשבע לחם אנו וטפינו ונ[ש]ביע את
 היתר הנותר ואת טפם לחם וכמו עלינו נאמר כי תהיו כאלה נבלת עליה וכזנה אשר
 מים אין לה כי¹⁰¹ נבלו עלינו ואזלו מימינו יען כי בהמשל חכמי דת כאשכל¹⁰² גם עשירי עם
 35 [אומה זו כנפן נמשלה ומורות שבה אלו בעלי בתים אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים]

⁹⁶ Ps. 137. 5-6.⁹⁷ Jer. 33. 25.⁹⁸ Ps. 82. 5.⁹⁹ Exod. 16. 4.¹⁰⁰ 2 Chron. 31. 4.¹⁰¹ Isa. 1. 30.¹⁰² Cp. Soṭah 47 a, b; Temurah 17 b.¹⁰³ Hullin 92 a.

B (fol. 3, recto)

ויהי ממחרת החדש השני ויפקד
מקום וג' ¹⁰⁴ ובספר מלכי' פירש
כי המתפלל בגולה ישים את פניו
נכח אר[ץ] צבי ¹⁰⁵ ככת' והתפללו דרך
5 ארצם אשר נתנה לאבותם והעיר
אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך ¹⁰⁶
ובספר ירמיה פירש כי אסור
להוציא משא בשבת מן רשות היחיד
לרשות הרבים ככת' ולא תוציאו משא
10 מבתיכם ביום השבת ¹⁰⁷ ובספר ישעיהו
פירש כי אסור להרבות דברי חול בשבת
ככת' ממצוא חפצך ודברך דברך ¹⁰⁸ ובספר
יחזקאל פירש כי אף המתנה תשוב
בשנת היובל כממקך ככת' וכי יתן מתנה
15 מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד
שנת הדרור ושבת לנשיא ¹⁰⁹ ובספר
תרי עשר פירש כי הנוגע בנוגע
בקדש לא יקדש ככת' הן ישא איש
בשר קודש בכנף בגדו ונגע בכנפו

¹⁰⁴ 1 Sam. 20. 27.

¹⁰⁵ Cp. Tos. Ber. 316, Babli 30a, and Yer. 8 b bottom. Dan. 6. 11 is also used for this inference in Ber. 31a (cp. Yer. c. 4, beginning). See also על כן צריכה כל כנסיה לעשות חלונות מכוונות כנגד, 69^d, bottom, גן עדן המקדש ולא נמצא בכל ישראל חולק על זה זולתי מה שהועד בשביל משוי העכברי שבכל מקום שהיה מחפלל הקבלתו כנגד המערב ואפי' אם הוא במערב ארץ ישראל.

¹⁰⁶ 1 Kings 8. 48.¹⁰⁷ Jer. 17. 2.¹⁰⁸ Isa. 58. 13.¹⁰⁹ Ezek. 46. 17.

(fol. 3, verso)

אל הלחם ואל הנזיר ואל היין ואל שמן ואל
 כל מאכל היקדש¹¹⁰ ובספר רות פירש
 כי כל אשר יעיד על נפשו קונים מידו
 בנעלים או בכלי ככת' וזאת לפנים
 5 בישר' על הגאולה ועל התמורה לקיים
 כל דבר שלף איש נעלו¹¹¹ וג' ובספר
 תהילים פירש כי שְׁבִירַת הַלֵּב
 בְּנִלְוֹת כְּהִקְרַב וּבְחַיִּים כְּכַת' וְיִבְחִי
 אלהים רוח נשברה לב נשבר ונרכה
 10 אלהים לא תבזה: ¹¹² ובספר איוב פירש
 כי הבנות נוטלות כל אחת עישור
 נִיכְסֵי אָבִיהָ כי השוה בין בניו
 ובנותיו בהיות כולן עשרה ויתן להן
 אביהן נחלה בתוך אחיהם¹¹³ ובספר
 15 עֲזָרָא פירש כי חייבים לקרוא בספר
 תורה ברבים בכל יום קודש: ככת' ויקרא
 בספר תורת האלהים יום ביום מן היום
 הראשון ועד היום האחרון: ¹¹⁴ ולמה נכתבו

(fol. 4, recto)

כל אלה כי [י]ש מצות הבים¹¹⁵ נתונות
 בקבלה ולא בכתב ואלה מקצתם
 ולחכמים ניתנו להגידם ולפרשם ככת'
 אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם
 5 להם למדם נתנה הארץ¹¹⁶ וגו' ועתה

¹¹⁰ Haggai 2. 12.¹¹¹ Ruth 4. 7.¹¹² Ps. 51. 19.¹¹³ Job 42. 15.¹¹⁴ Neh. 8. 18.¹¹⁵ Read רבות.¹¹⁶ Job 15. 18.

י[ק]יר[י]נו הלא ידעת אם לא שמעת כי
 אנחנו יושבים בבִּנְדִּאד מְלַמְּדִים
 את העם תמיד אסור והתר טָמֵא
 וטהור פָּשָׁר ופסול ושאר כל דקדוקי
 10 תורה ומצות כי איש אשר יבקש דת
 אל שערינו יבוא וגם מתפללים בעדם
 ומברכים בכל עת כאשר אמר שמואל
 וגם אנכי חלילה לי מחטא לי' מחדל
 להתפלל בעדכם והוריתי אתכם בדרך
 15 הטובה והישרה ¹¹⁷ ורצוננו כי תעשה
 ותשאל שאלות מן המקרא ומן המשנה
 ומן התלמוד ואז תבין בה ¹¹⁸ את התורה
 ולשם תשלח את נדבותיך למען
 תתיסר הישרה ויתיצב העולם
 20 על ידיך ויתקבלו בעדיך ברכותינו
 (fol. 4, verso)
 ותפילותינו נצח סלה :

6. *Nahum* אלחון אלברדאני [*to Geon., II, pp. 58 and 69*].

The long index of responsa printed in *Geon., II*, contains twice the above name, which was till now entirely unknown. On p. 58 the item reads מַחִילָה וּמַעֲשֶׂה כָּתַב מִן מֶרֶב נַחֻם אֶלְחֹן מְחִילָה וּמַעֲשֶׂה כָּתַב מִן מֶרֶב נַחֻם אֶלְחֹן ¹¹⁹ [נַע]. Further, in a list of questions from Judah b. Joseph (of Kairovan, cp. about this scholar, Poznański, *ra'ina marb nahum alhon albradani* no. 22) we read אֶלְחֹן אֶלְבֶּרְדָּאִי קִירוֹאֵן קָטַע עָלֵי. It therefore seems that this חֹן, a native of Bagdad (Bardan being a suburb of this city), was for a time in

¹¹⁷ 1 Sam. 12. 23.

¹¹⁸ שְׁאֵלוֹת, referring to בָּהֶן, would be more suitable.

¹¹⁹ Thus very likely is the lacuna to be completed.

Ḳairowan. The following fragment, T.-S. 10 J. 4³, will help to elucidate this point, and will also furnish interesting information about the connexions between the Jewries of different countries.

Our Naḥum travelled from Bagdad as far as the Magreb (probably Ḳairowan).¹²⁰ There he bought antimony powder, valuable as an eye salve, and Hebrew books, among them a set of Talmud. These he sent to Egypt, where his representative, Hillel b. Isaac, was to sell the powder, but to take the books to Jerusalem. Afterwards Naḥum made over to his son Jannai the amount his representative owed him. Now both Naḥum and Jannai are dead, and the latter's heirs, Joseph and Naḥum, claim from Hillel b. Isaac, who lives in Ramlah, the amount due to their father. Their representative (in Palestine) is Maṣliaḥ b. Elijah, the Sicilian. The last fact tends to show that the plaintiffs still lived in Babylon, probably Bagdad, and that our fragment is a part of a document drawn up at the Supreme Court of the academy at Bagdad. It has been sent to Egypt for the purpose of taking further proceedings against Hillel b. Isaac, who refused to repay the sum he was owing to Naḥum and his heirs.

Interesting is the mention of copies of the Talmud being sent from Kairowan to Egypt and Palestine. Above (VIII, 354) a copy of Berakot from Ḳairowan, containing

¹²⁰ This Naḥum is perhaps identical with Naḥum b. Joseph, who writes an Arabic letter, dated 22nd Ab, 310 Sel = 998, from Ḳairowan to his master Samuel b. Ḥofni (published by Goldziher, *REJ.*, L, 182-8). Leaving his family in 'Irāk, Naḥum b. Joseph travelled as far as Andalusia, and also stayed in Mahdiyya. He mentions a letter sent by Samuel b. Ḥofni to סדי אבי זכרי יהודה (ll. 14-15), who is probably the Ḳairowan scholar Jehuda b. Joseph, in whose list of questions there is the above reference to Naḥum אלחון אלברדאני.

a difficult reading, which Shemariah b. Elḥanan used, was mentioned. In earlier times, however, we know of copies of the Talmud being sent from the East to the West. Thus Paltoi Gaon sent to Spain a Talmud with a commentary (*ŹQR.*, XVIII, 401, bottom). Also Ḥasdai ibn Shaprut bought copies of the Talmud from Sura (cp. Marx, *ibid.*, 768).

(recto)

מעשה ש[היה] לפנינו אנו בית הגדול¹²¹ כי בא לפנינו אל שער הישיבה
 ו יוס[ף] ו[ר] נחום בני ו ינאי ביד נחום אלברדאני
 החזן קובלים ואומרים כי הזקן רבנא נחום החזן [אל] ברדאני שיגר מן המערב
 סח[ור]ה [יפה] הנודע כחל¹²² עם ספרים
 תלמוד וזולתן אל מדינת מצרים שוב מינה [את] ר' הילל בן יצחק לקבל
 הכל ולמכור הסחורה ולעלות בספרים
 לירושלם ובא וקיבל הכל ומכר אל כחל וקיבל דמיו ועלה בספרים לירושלם
 ואח[ר] כן נתן רבנא נחום הזקן אל
 5 ברדאני אבי אבינו לבנו ו י[נ]אי אבינו הסחורה אל כחל והספרים מתנה
 נמורה באנב וקני¹²³ ועכשו כבר מת
 הזקן רבנא נחום החזן ו ינאי אבינו ואמנו ואחיותינו ולא נשאר לאבינו רבי
 ינאי יורש זולתינו אנו יוסף
 ונחום וכבר מנינו מכמה זמ[ן] את ו מצליח ביד אליה סקלי על ו הילל בר
 יצחק כדי לקבל ממנו דמי
 הסחורה והספרים ובא ו מצליח אל מדינת רמלה והזמין את ו הילל בר
 יצחק לדין וטען ו הילל זה כי היה
 לו חוב[על רבנא נחום] הזקן אבי אבינו וכי [נפ]רע מדמי הסחורה אל כחל
 ונשאר לו על הספרים
 שיקבל ו הילל זה 10

¹²¹ בית ביד is left out; perhaps read ביד for בית.

¹²² כחל, antimony-powder; eye-salve.

¹²³ וקנין.

7. *A Panegyric in honour of a Babylonian Dignitary.*

Or. 5554, B, folio 20, parchment, square writing, size, 19 × 14 cm., forms a part of a poem in honour of a great celebrity. The fragment contains twenty-one strophes, which give the acrostic . ר סגלה ועוז הגולה יחי לערי ע. It is evident that the poem is incomplete. At least two strophes at the beginning, commencing with the letters נ and ז respectively, and one strophe at the end, with ד as its first letter, are missing in order to complete the acrostic [נז]ר סגלה . . . לערי ע[ד].

The poem has for its hero the same person to whom are devoted the remarkable poems published by Schechter in *Saadyana* (XXV, pp. 67-74 = *ƒQR.*, XIV, 231-42) from a Cambridge manuscript. Acrostic and style are similar, while the same names occur in both fragments.¹²⁴ There is little doubt that the panegyric is in honour of a prominent leader of the Babylonian Jewry. This is clear from the reference to the academy of Sura (מחסיה, S. 66, l. 8 ff.) to which he imparted new life, and from the fact that he is eulogized as 'the strength of the dispersion in Babylon and Edom' (S. 73, l. 26), whose 'authority is in Shin'ar and his awe reaches 'Ar, and his repute goes through all countries' (S. 72, ll. 15-16). This has been rightly pointed out by Schechter (p. 63). The full acrostic in S., אברהם רבנו נזר, סגלה ועוז הגולה וכו', proves that his name was Abraham. This at once disposes of the tentative identifications of the hero of the poems with Saadya or Samuel b. Ḥofni, as Schechter, *l.c.*, and Ginzberg (*ZfHB.*, XIV, 85-6) suggest. Surely the supposed author of the poems, Abraham Hakkohen

¹²⁴ For brevity's sake the British Museum and the Cambridge fragments are cited as Or. and S. respectively, the latter according to the pages in *Saadyana*.

(according to Schechter, 64, n. 8), would not style himself אברהם רבנו וכו'.

Marmorstein (*JQR.*, N. S., VI, 157) printed a few lines from Or. and rightly pointed out its resemblance to the poems in *Saadyana*. But his identification of the subject of the poems with Abraham b. Sahlān in Egypt, a correspondent of Solomon b. Judah, the Jerusalem Gaon, is again entirely unwarranted. Apart from the fact of Abraham b. Sahlān living in Egypt and not in Babylon, he was not of such prominent a standing as to be the subject of such a panegyric. As will be shown elsewhere, Abraham b. Sahlān was the חבר of the Babylonian community in Fustāt, and held a position similar to that of Ephraim b. Shemariah of the Palestinian community. One of Abraham's two sons was Sahlān, styled ראש כלה, אלוף, and also ראש הסדר. But the subject of the above poems had four sons, one of whom was called Sahl. Surely a Sahl b. Abraham does not at once justify the identification with a Sahlān b. Abraham.

Leaving the question of identification in abeyance, we gather from the poems several details about the entourage of their hero. Schechter (p. 64) assumed that he had three sons called Baruch, Jannai, and Solomon (S. 66, l. 2). But it is clear that אבי ברוך וינאי ושלמה was none else but נחום mentioned in line 1 (cp. also Pozn., *ZfHB.*, VII, 172). But both Schechter and Poznanski found line 1 obscure. It reads הנה ישראל¹²⁵ בביתו נאגדים ורצפי ינאי בפי נחום חמורים. The evident meaning is that the subject of the poems has

¹²⁵ How Ginzberg (*ZfHB.*, XIV, 85, n. 5) could find in this line an allusion to Israel, the son of Sam. b. Hofni, is inexplicable to me. Nor can I detect the 'direct reference to Samuel b. Hofni' in S. 67, l. 11, לסוכך, בארך הכהן אמרם (and not בעלך הכהן עמרם).

a synagogue of his own where Jews assemble for prayer. The reader, Naḥum (the father of Baruch, Jannai, and Solomon), recites the liturgical compositions (רצפי ינאי) being a poetical metaphor for (חזנות ינאי) in a pleasant way. This allusion to חזנות ינאי is borne out by S. 73, l. 24: וזי זמרי בחזרת אל ולא זר גינת ביתנו ינאי ואלעזר (i. e. Jannai and Eleazar Kalir). Perhaps the suggestion may be ventured that the reader Naḥum is the same Naḥum אלחון אלברדאני mentioned above. He makes over to his son Jannai the value of the antimony-powder and the books as a present. Bodl. 2388 I 12 and 2709 G, a, 37 contain liturgical compositions with the acrostic נחום.¹²⁶ Possibly they emanate from this Bagdad reader. Bodl. 2821, 5 b also contains a composition שלום חבושר נשיאנו בעד אהלך (evidently in honour of a Nasi) with the acrostic נחום חון חוק. This liturgical writer may be the second of Naḥum's three sons. Finally, Bodl. 2712, 21 c; 2730, 6 g; 2847, 20 e, f; 2705³, and 2848, 9 d contain several liturgical compositions with acrostics יוסף אלברדאני, יושף אלברד (?), evidently an abbreviation of אלברדאני, יושף חון, יושף. Perhaps the author is the grandson of Naḥum אלחון אלברדאני mentioned in the document printed above (under 6).

To return to the subject of the poems. In S. he is alluded to as the father of three sons (68, l. 22) and two daughters (66, l. 23; cp. l. 25 f.). The author wishes his hero another son (67, l. 19). In Or. already four sons are mentioned (verso, ll. 11-12). It is therefore evident that Or. was written at a later period. Altogether the poems were probably composed on various occasions when the author found it appropriate to eulogize his patron. Or.

¹²⁶ Zunz, *Litgesch. d. synag. Poesie*, 492, states only 'mutmasslich' that Nahum came from the south of Spain or Fez not later than 1300 c. E.

seems to have been written after an illness of the celebrated person (recto, ll. 4-5).

There are further mentioned both in S. and Or. an unnamed brother of the subject of the poems, his sister's two sons, one by the name of Ḥasan, and also a son of his uncle ('his mother's brother'), 'Ali Hakkohen. Finally, Abraham ha-Cohen, his secretary, and perhaps the author of the poems, Israel Hakkohen and 'Amram Hakkohen, conclude the number of persons mentioned in the poems. These will be referred to in the foot-notes to the text.

In spite of the several persons mentioned in the poems, it is still difficult to ascertain who the person thus eulogized was. If the identification of Naḥum אֶלְחֹן אֶלְכֶרֶאֱנִי is correct, it would give a clue that may lead to a solution. The general impression from the poems (especially from Or.) is that the celebrated person as well as his brother were more political than scholastic celebrities, probably Jewish grandees at Bagdad. Neṭira's sons are out of question, as their names are known to have been Sahl and Isaac, and the former, the more prominent, had only one child called Neṭira (cp. Harkavy, *Berliner Festschrift*, part H, pp. 34-43). But next to Neṭira's sons, there were also the influential 'sons of Aaron'. As was shown above, their father was Aaron b. Abraham b. Aaron. Now just as the name Aaron recurs in the family, one of these בְּנֵי אַהֲרֹן very likely was called Abraham.¹²⁷ This 'son of Aaron' may perhaps have been the subject of this panegyric. He was the patron of the Pumbedita academy, and for all we know

¹²⁷ It should be pointed out here that בִּשְׂרַן בֶּן אַהֲרֹן, the father-in-law of Aaron b. Sargado, who arranged the peace between Saadya and David b. Zaccai (cp. Neub. II, 82), is evidently an older contemporary. Our Aaron was still alive in 953.

he might have used his influence in restoring the Sura academy. The lines 28–30 of Or., recto, would aptly describe all he stood for as regards the welfare of the academy. It is interesting to note that Neṭira's son Sahl had a synagogue of his own where services were held every Sabbath. The equally influential 'son of Aaron' might also have been the owner of a synagogue where the services were conducted by Naḥum אלברדאני. With our very scanty knowledge of the internal affairs of the Bagdad community during the life-time of the Geonim Nehemiah, Sherira, and Hai, the above identification can only claim the rights of a suggestion. But it seemed to me more in accordance with probability than all the identifications suggested hitherto.

(recto)

רחץ רבנו ברם צר פעמין לקשחה¹²⁸ וטבול יריך בשמן
ישע למשחה ונפשך הקדושה אל תהי שחה יִשְׁחוּ
משנאיה ימוטו עריה :

סור הקיר בגדי חלי ומכאוב ולבש מחלצת הרפואה
כתתאוב¹²⁹ שא נא בידך כוס ישועה לשאוב 5
ואויביך ימוצו כוס חמה אך שמריה¹³⁰ :

גבירים ואזנים קדושנו יאגיד להשתחוות לפניך
ואליך ינגיד לך יראו יקמו כל גיבור ונגיד
נדיבי הארץ מלכיה ושריה¹³¹ :

10 לא יוריד אינו¹³² נסך הנדגל ולפניו ההמון כל רוכב ומתורגל¹³³
מרי צאת השמש על כל דרך ומעגל
ועלות השחר עלי ארץ והריה :

¹²⁸ Cp. Job 39. 16 ; S. 73, l. 25, קשחן, see Zunz, *Synag. Poesie*, 403.

¹²⁹ Evidently the subject of the poem was just recovering from an illness.

¹³⁰ See Ps. 75. 9.

¹³¹ Evidently the hero was a great political force, probably at the Caliph's court at Bagdad.

¹³² = אלהינו.

¹³³ From תרגלתי, Hos. 11. 3.

הורך לא ימעט יקרך לא יסוף. ואורך לא ידעך ובל יהי

אסוף. כל לכת הנחלים בכוחם אל ים סוף.

וּמִשָּׁךְ נהרי חלד והקיר בְּאַרְיָה: 15

וכל ימי צאת חטה אשר בְּשִׁבּוֹלֶת חבואה. וצימוח

המ[ג]ר הַגֵּרֶשׁ והתבואה. וימי עֶמֶד התורה

הנכתבת בנבואה. ומצות סְדֵרֶיהָ ומשפטי ספריה:

עליך הנזר הטהור מציץ. וננהך יהי בולט כְּפֶתוּחַ צִיץ. 134

ועיר וקדיש 135 משמים מציץ. להשיאך 20

ישועתה ממעון חרריה:

זה קדוש יאמר מה לך עוד מוהם. 136 כמו גבר נבהל כמו

איש נדהם. 137 הלא שדי קדושך ואת עברו אברהם 138

קרא בשמך עז ערתו ונותריה:

25 המעט ממך כבוד הדר[ת] הלקח. אשר ריחך [ב]כו טוב

מיון הרקח. 139 וכי מְרוֹמִם דָּוִיד על רצין ופקח. 140

שָׁמַךְ שר נחלתו וסגלת בחריה:

גודר פרצותיה יועץ [מ]ריבותיה. דורש שלומותיה ודורש

טובותיה. יופי מושבותיה והוד ישיבותיה. אב לסלריה 141

ונם רב לסנהדריה: 30

134 Cp. Exod. 28. 36.

135 Dan. 4. 10, 20.

136 Participle Hophal of הָמַם.

137 Jer. 14. 9.

138 Ps. 105. 6, 42. Possibly the author, presumably Abraham Hakkohen, alludes that he is the namesake of his hero.

139 Cant. 8. 2.

140 See Isa. c. 7. Is here a possible allusion to the hero's descentance from the Davidic family?

141 The best explanation of this much-discussed word (Pozn., אֲנָשִׁי קִירוֹאן, p. 47; Davidson, *JQR.*, N. S., I, 235, note 50; Chajes, *ZfHB.*, XIV (1910), 25; and Ginzberg, *ibid.*, 87-8) is that by Bacher (*ibid.*, 82-3) as being a Persian loan-word, سَلار, 'a very usual designation in the meaning of "dux agminis, princeps populi".'

(verso)

ויצא לך שם בכל ממלכת מועשת • ולשמע קדושתך מכסהא

רועשת • וייטב לך זכר מבושם כל עשת

קציעיה וקנמוניה וגם מר דרוריה :

לכן לא תירא אם תחנה מחנה • ¹⁴² מזה בן מזה מנה בן מנה ¹⁴³

5 כי הוכן לך בית נאמן ויבנה • בזכות הֶרְחָבָה—

אשר אחותה מכל מְצָרֶיהָ :

היקר

היא הונך מכל פו וחרוין • היא תנן בערך מכל חץ עריין •

היא לך למגדל עז ולמשגב כי תרוין • ¹⁴⁴ למלט נפשך מכל צוריה

יתן לך יי כל אשר תתאוה • ותשאל ותדרוש ותיחל ותקווה •

10 ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה • ונחך תמיד בעצתו ומישריה : ¹⁴⁵

חסון ישיתך נצור מלרקוב • ונמעי ננתך יצחק ויעקב •

וגם סהל ויוסף ¹⁴⁶ יישר למו עקוב • ואחיותיהם ואמם המהללת בדוריה : ¹⁴⁷

ישמח לבבה סרעפיה תְּנַאֲיָנָה • בכבודך וכבודם אשר עיניה

תראינה • נדריה תשלם וידיה תְּבַיֵּאֲנָה • ותיטב ליי מִשְׁאֵת שִׁירָה :

15 לְבַשׁ מדי ישע ומעיל שעשועים • חֵיהָ אתה ואחיה גדולנו ¹⁴⁸

הנעים • פרו ורבו והתניבו והשרישו נטעים •

העטיפו משפת חכם גזעיה ונצריה :

ערן הטוב אשר לצדיקים צפון • בכף נכבדנו חסן בן אחותך

יהי חפון • ובאוצר אחיו הארוש ספון •

20 ותגל יולדתם בניניה וגוריה :

דגל הברכה יקום בהתרוממך • לבן עלי הכהן בן אחי אמך • ¹⁴⁹

¹⁴² Cp. Ps. 27. 3.

¹⁴³ Cp. Yer. Ber. IV, 7, and Babli Taan. 21 b. This shows that the hero's father was also a prominent man.

¹⁴⁴ Read perhaps בו תרוין, cp. Prov. 18. 10.

¹⁴⁵ Cp. Isa. 58. 11.

¹⁴⁶ These are the names of his four sons.

¹⁴⁷ Cp. S. 66, l. 23 ff.

¹⁴⁸ Referred to in S. 67, l. 1 ff., 69, l. 24, and 71, l. 7.

¹⁴⁹ Cp. S. 67, l. 4, and 69, l. 25.

יאמצהו אלהינו בהנשא שמך • ויושיע נפשו מפחדה
וממגוריה :

ישראל הכהן יברכו חי וקיים • ואברהם הכהן משרתך ¹⁵⁰ יאויים •
טובתם תהא שפעת כמו שפע הים • 25

ולבן דודו עמרם הכהנים מבחריה : ¹⁵¹

עתרת שלום ואמת מוכנים • לבני האחיות ברחש והחתנים • ¹⁵²
ודברי הברכות יהיון נאמנים •
לכל בני המשפחה גדוליה וצעירה :

II

Elhananan b. Hushiel of Kairowan.

This scholar was entirely unknown till 1899, when Schechter published from the Genizah a letter by Hushiel to Shemariah b. Elhanan, which aroused much interest (*JQR.*, XI, 643-50). The preamble of the letter contains the acrostic אל[חנן] ברבי חושאל, showing that he collaborated in the composition of this alphabetic eulogy of Shemariah. Hushiel styles his son אלחנן ר' (ll. 56 and 62), again indicating that he was already of the age and status of a scholar. But more could not be gathered from the epistle. What position Elhanan held in Kairowan after his father remained completely obscure.

His name turns up again in a document of 1034 (*JQR.*, XVI, 576) as אלחנן ברבי חושי אלחנניה בר ברכיה which, as Pozn., אנשי קירואן, no. 10, has rightly pointed out, must read אלחנן ברבי חושאל חנניה בר ברכיה. This document could have already supplied information as to Elhanan's status at Kairowan, had it not been entirely misunder-

¹⁵⁰ Cp. S. 67, l. 6.

¹⁵¹ Cp. S. 67, l. 11.

¹⁵² Cp. S. 67, . 3, and 69, l. 24.

stood. It has not been drawn up in Ẕairowan, but in Fustāt (מצר). This is clear from the signatures Sahalon b. Abraham and Saadya b. Ephraim. As indicated above (p. 154), and as will be shown elsewhere, Sahlān b. Abraham was the spiritual leader of the Babylonian community at Fustāt, a position his father held before him. Saadya b. Ephraim was Sahlān's uncle. Both bore the title Alluf; the latter was also called ריש כלה. They thus sign the document, probably not as witnesses, but as the judges of the Bēt-Din of the Babylonians at Fustāt.¹⁵³ Now this document of 1034 includes a deed drawn up at the Bēt-Din of Ẕairowan two years previously (1032), and signed by חנניה בר ברכיה, אלהן ברבי חושאל, and Abraham b. Daniel (for דניאל, cp. Pozn., *l. c.*, no. 3), again not as actual witnesses, but very likely as the judges of this court. Hence Elḥanan b. Ḥushiel is head of the court, ראש בי"ד.

The two Genizah fragments printed here, more than fifteen years after Schechter's publication, will throw new light on Elḥanan b. Ḥushiel's position in Ẕairowan. Fragment A (T.-S. 12. 194, 26 × 18 cm., paper, small Rabbinic square writing, doubled into four columns, of which three are occupied by the letter) is a responsum by our scholar. As question and answer are in the same handwriting, it is clearly not the original but a copy. Elḥanan is addressed as הרב הגדול ראש בית דין [ראש] בי רבנן. The last title was also borne by his father Ḥushiel.¹⁵⁴ When this responsum was written Ḥushiel was no longer alive, as is evident from

¹⁵³ Thus nos. 40 and 41 should be removed from the list of Poznański's אנשי קירואן.

¹⁵⁴ R. Nissim in ספר המפתח (ed. Goldenthal, 13 a): וזה המעשה בקבלה: הוא אצלי מרבי אדוננו הרב הקדוש רבינו חושאל ראש בי רבנן ז"ל ולתחיה.

the signature. The case dealt with in the question did not demand the display of great Talmudic erudition.¹⁵⁵ But as the hitherto only known evidence of Elḥanan's learning, the responsum well merits publication. The Rabbi shortly recapitulates the case under discussion before giving his decision. The pious conclusion, 'May the Rock in His mercy make me one of those who possess the insight¹⁵⁶ to give a true decision and a righteous judgement', reveals a modest and sympathetic trait of Elḥanan's character.

Of more historic interest is fragment B, T.-S. 24. 6, vellum, square writing, forming a long letter from the 'community of Sicily', its 'Bēt-Din and elders', to the congregations of Ḳairowan and the neighbouring Mahdiya. By Sicily, probably Palermo, the leading congregation of the isle, is meant.¹⁵⁷ This important letter is much damaged on both edges, especially towards the end. Yet the remainder adds several points of interest to our scanty knowledge of the life of the Sicilian Jews.

The epistle opens with an alphabetic eulogy of the communities addressed; three words, mostly alliterations, are assigned to each letter of the alphabet (ll. 2-5). As heads of the Ḳairowan community are addressed Elḥanan בית דין (i. e. head of the court) b. Ḥushiel וצל and Jacob הנניד b. 'Amram. Probably this Nagid exercised some political

¹⁵⁵ For a similar responsum, cp. גמ"ז, no. 188 (by Meshullam).

¹⁵⁶ המשיבילי, not in the Karaite sense.

¹⁵⁷ Palṭiel, of Aḥim�as Chronicle fame, is said to have been Nagid המננן (המננר) לקהלות עם אל · הדרים במצרים ובארץ ישראל · בפלרמו ובאפריקא ובכל ממשלת ישמעאל (Neub. II, 130). Palermo stands here for the whole isle.—In 878, when Syracuse was captured by the Arabs, the local Jews were brought to Palermo, where their coreligionists ransomed them. Likewise, on the capture of Aversa in 925, the parents of Sabbattai Donnolo were freed by the community of Palermo (cp. Zunz, *Zur Gesch. u. Liter.*, 486).

authority over all the North-African communities within the Fātimid realm, except Egypt and Palestine. Another Nagid of Ḳairowan, Abraham b. 'Ata, is known from a poem by Hai and other Genizah fragments (cp. Pozn., *l. c.*, pp. 4-5, and Davidson, *ḤQR.*, N. S., I, 231 ff.). It is now clear that Gabirol in his poem to R. Nissim (in Brody and Albrecht, *שער השיר*, 36-7), sent greetings to Elḥanan (b. Ḥushiel) and Jacob Nagid when concluding [ושלום נם] *לאלחנן חניכו ועל יעקב מידעי נסיכו*. Probably this Jacob is identical with the Nagid spoken of in the letter of 1035 written to Ephraim b. Shemariah of Fustāt (*ḤQR.*, XIX, 255-6). The writer, who probably lived in Ḳairowan, mentions therein that the Nagid is staying for a time in Mahdiya (ll. 18-21); on the Nagid's return (i. e. to Ḳairowan) the case of the donation of 60 Denars which the Palestinian Gaon retained for himself will be discussed. We shall thus learn that the Ḳairowan people would also support the Palestine school under Solomon b. Judah. In a Genizah fragment, to be discussed elsewhere, we find this Gaon corresponding with Samuel b. Abraham of Tahort who has been dealt with above (VIII, 357). Finally, it should be pointed out that מהריא in Ḥushiel's letter (*ḤQR.*, XI, 650, ll. 69-70) clearly stands for Mahdiya whither Judah ריש בלה and Joseph b. Berakhya departed. A son of the former is perhaps יוסף בר יהודה ז"ל ראש הסדר אל מהרי (cp. *ḤQR.*, XVI, 691, and Pozn., *ibid.*, XVII, 168-70).

To return to our letter. It has been written with the object of recording the great services two Jews, Ḥayyim (*alias* Khalaf) b. Jacob the Spaniard and his son Nissim, rendered to the Sicilian Jewry (ll. 13-16).¹⁵⁸ It appears

¹⁵⁸ About 1040 Samuel ibn Nagdela also was able to do some good for this Jewry (Zunz, *l. c.*).

from ll. 60-1 that the writers of the letter requested from their Kairovan brethren to transmit their epistle to other communities in order that the noble example of these two Jews should find followers elsewhere. Thus it resulted that the original letter, for such our fragment clearly is, as the different signatures and the beautiful clear writing on vellum show, came to Egypt and has been preserved in the Cairo Genizah. It is an interesting way of appreciation of communal service that developed among the Jewries of those times. The testimonial was not presented to the person who merited it, but was circulated among the important Jewish communities that his 'fame go forth throughout all the provinces', and that others 'see from him and do likewise'.

As far as the fragment allows reconstruction, the service of these two Jews consisted in the first instance of reducing a special impost and also obtaining a release from taxes for many poor Jews (ll. 17-20). Moreover, a disaster befell many traders by the loss of ships laden with merchandise to Egypt. This must have happened near the Sicilian coast. When the part that had been saved was landed, the ruler ordained that goods belonging to people not present on the boats should be sold by auction, and the yield to go to the exchequer. While this actually was the case with the merchandise of the non-Jews, the two communal leaders succeeded in saving the goods of their coreligionists and having them returned to their owners (ll. 21-7). As to the trade between Sicily and Egypt, reference is made to the heading of a responsum in Geon. II, 65 ראובן שיגר עם שמו' (= שמעון) משי מאי סיקליה.

Also there was some trouble about the burial ground. A certain official, it seems, made a new survey of the

ground which would have resulted in a number of Jewish as well as non-Jewish tombs being outside its confines, and thus becoming desecrated. But these communal leaders frustrated this design, while the non-Jews could save their tombs only by means of bribery (ll. 27–31).

The remainder of the letter is obscure. A certain Jew, Ḥakim, had been excommunicated, but he obtained influential support from non-Jews with the purpose of harming מר רב נתן, evidently his opponent. The case involved some monetary claim which concerned also the tax-collector. Several people are mentioned, viz. Abr. b. David b. Labrat, Sam. b. Moses (l. 47), a certain Abu'l Faraj who was to travel to Egypt (l. 49), Moses b. Yaḥya the perfumer, and 'Omar b. Juda of Aleppo (l. 58). The last name is of interest as showing the connexions between the Jews of different countries. We learn also of Sicilian Jews travelling to Egypt.¹⁵⁹ Finally, among the signatories of the letter a name like Pappos b. Sabbattai at once recalls namesakes usual among the Italian Jewry.

The additional information as to Elḥanan's position at Ḳairowan as ראש בית דין, after his father's death, opens up anew the question of the 'Four Captives'. The letter of Ḥushiel to Shemariah has been regarded to have definitely relegated the well-known account of Ibn Daud to the realm of legend. Ḥushiel writes כי יציאתנו מארץ מולדתנו לעבור לתתנור בארץ ישמעא לא היית אא בלתי על ראיית מגמת פני הרב. Hence he voluntarily came from a non-Arabic country, probably Italy, to Ḳairowan on his way to Egypt to visit Shemariah (cp. Schechter, *FQR.*, XI, 643 ff., Pozn., אנשי קירואן,

¹⁵⁹ Cp. also above (p. 151), Maṣliaḥ b. Elijah the Sicilian at Ramlah. In 1016 a Sicilian Jew, 'Amrūn b. Elijah, had Ephraim b. Shemariah arrested in Fustāt to answer for monetary claims (*REJ.*, XLVIII, 171).

no. 18, Eppenstein, *M Schr.*, 1911, 324 ff., 620 ff.). But Ibn Daud never said that Ḥushiel the father of Elḥanan was one of the four captives, but Ḥushiel the father of Ḥananel. Schechter's suggestion that the name of Elḥanan had been changed in Ḳairovan into Ḥananel needs now no further refutation. We find Elḥanan using this name after his father's death in the responsum printed above, and also in the document of 1032. The people of Sicily also address him as Elḥanan. It should be noted that the letter to Shemariah must have been written before 1012, in which year the famous Egyptian scholar died, as will be proved elsewhere. Thus at least twenty years afterwards he still retained the name of Elḥanan, which was that of his grandfather.

But were Elḥanan and Ḥananel brothers? This assumption is now rendered highly improbable. On one hand Ḥushiel in his letter mentions only one son Elḥanan. But this can be explained that Ḥananel was not yet of an age to be mentioned in his father's epistles. Inexplicable, however, is the fact that Samuel ibn Nagdela in his well-known letter of consolation to Ḥananel on the death of his father, Ḥushiel (printed in *הכרמל*, VIII, 245-6, and by Kaufmann, *Magazin*, V, 68 ff., *אוצר טוב*, 64-8), entirely fails to even refer to Ḥushiel's other son, Elḥanan. The late Rabbi is eulogized for having merited such a son as Ḥananel, who is called *סיני ועוקר הרים* and other complimentary titles.¹⁶⁰ This shows, by the way, that Ḥananel was already a prominent scholar on his father's death; it raises again the

¹⁶⁰ ועל רבנא חננאל לאעדויי איבולא : 1878, p. 67, ll. 5 ff. *אוצר טוב*
 ולקבולי תנחומא . . . וטובך רבנא חושיאל דאיתנגדית וישבת דוכרנא
 בברא אלפאנא שבלולא דאורייתא שיחורא דתלמודא ארייך ושבור מלכא
 סיני ועוקר הרים . . . ומאן דאזיל ומנח דכותיה לא אזיל
 Not a word is said about the supposed other son, Elḥanan.

above difficulty of his not being mentioned in the letter by Ḥushiel. But the chief question is, why was the supposed elder son of Ḥushiel, Elḥanan, entirely ignored by Samuel ibn Nagdela? Surely a son that bore his father's title of ראש בי רבנן, and was the recognized spiritual head of the Ḳairowan Jewry, as the letter by the Sicilian community clearly shows, ought to have been at least alluded to in a letter of condolence on his father's death sent to his supposed younger brother Ḥananel.

The solution must therefore be ventured that Ḥushiel, the father of Elḥanan, is not identical with his namesake, the father of Ḥananel. The former left voluntarily his Christian native country in order to visit Shemariāḥ at Fustāt. This probably took place between 990 and 1012, during which time we find Shemariah holding the position of ראש at this city. Very likely Shemariah began his activities there before 991, in which year Sherira and Hai sent responsa to him. But some years must have passed before this Rabbi's fame spread so far as a European Christian country to induce Ḥushiel to set out on a journey in order to visit him. On his way to Egypt Ḥushiel passed Ḳairowan, and was persuaded to make his home there. He must have had a great reputation as a scholar, and probably Nissim b. Jacob sat at his feet. Hence the reverential reference to him in ס' המפתח quoted above. Also the poem of Samuel ibn Nagdela (printed in *Magazin* V, אוצר טוב, p. 68, and Brody, *Berliner Festschrift*, part H, pp. 11–12, and שמואל הנגיד, כל שירי ר', 14–15) was probably written in honour of our Ḥushiel. The line ונטשת מדינתך is certainly more applicable to a man that came to Ḳairowan voluntarily than to a prisoner (cp. Pozn., אנשי קירואן, no. 18).

Prior to the arrival of Ḥushiel b. Elḥanan, Ḳairowan had the good fortune of ransoming one of the 'four captives', viz. Ḥushiel, to whom later on a son was born, who received the name of Ḥananel. The native countries of these captive scholars has really no bearing on the veracity of Ibn Daud's account. Shemariah was probably a native of Egypt, where his father Elḥanan presumably held already the dignity of ראש (above, VIII, 352). But Shemariah undoubtedly attended the Pumbedita academy, where he gained the position of 'head of the row of the Nehardeans'. Likewise Ḥushiel may have been a native of Italy or of Spain (as indeed Meiri reports, in Neubauer, *Med. Jew. Chronicles*, II, 225). But he studied in Babylon and was a colleague of Shemariah. Owing to the great monetary difficulties under which the Pumbedita school laboured, as the fragments printed above, in addition to those known before, clearly and unmistakably prove,¹⁶¹ four scholars were sent to the West for the purpose of collecting funds. On their way from Babylon they must have first visited Egypt, then North-Africa, and probably crossed the sea to Spain. From there they went to Italy, and, after completing their mission, they took the boat from Bari to Egypt wherefrom they would return to their academy.¹⁶² Their capture by the admiral of the Spanish caliph must have been near the coast of Egypt. This can

¹⁶¹ A statement like this, ולפנינו יבואר כי הישיבות בבבל לא נתבטלו מפני חוסר הכנסה שלא היה חסר להם כלל ובפרט מהרחוקים בוראי (דורות הראשונים, III, 286; לא נתמעטה ההכנסה בימים האחרונים), the words are overlined by me), needs now no further comment.

¹⁶² It appears to me that ספסחין (Neub. I, 67 : היו הולכים ממדינת בארי : ספסחין) (למדינה נקראת ספסחין) is a corruption for פססאט, which Ibn Daud usually calls מצרים (cp. p. 68). Their destination would have been this central community of Egypt.

be gathered from the fact that the admiral (or his henchman) on the return journey touches Alexandria first, where Shemariah is ransomed, then Ifrikiya, and finally Spain.

In general outline Ibn Daud's account probably is based on a genuine tradition, though hardly correct in detail. It is very unlikely that the capture took place during the reign of 'Abdurrahman an-Nazzār (912-61). Shemariah was probably ראש שורת נהרדעי, already under Sherira, as the Bodl. fragment (*ƳQR.*, VI, 223) tends to show; hence after 968. Moreover, from the year of Shemariah's death (1012) it can be gathered that in 955, the year which Rappoport, Leberecht, and also Marx (*ZfHB.*, XIII, 74) fix for the event of the capture, Shemariah was still of a tender age. More likely the admiral's exploit happened in the reign of Abdurrahman's son, al-Ḥakam II (961-75), probably about 970.¹⁶³ There

¹⁶³ Ibn Daud himself states (Neub. I, 69): ודבר זה היה בימי שרירא גאון: קרוב לשנת ד' אלפים תשנ (תשנא, תשל v. l. הן פחות הן יתר מעט. Whatever reading is adopted, Abdurrahman was no longer alive then. His name was so famous in later times that it was brought into connexion with the coming of R. Moses to Cordova. The date תשל = 970 is to be preferred to תשנ, since already in 991 we find Sherira and Hai sending responsa to Shemarya, who must have sent his questions some time before, and had already then an established connexion with Kairowan (cp. above, VIII, 354); תשנא is now out of the question. — It is interesting to note that Ibn 'Uṣaibia also makes the independence of the Spanish Jews in religious matters from the Babylonian scholars to have commenced from the time of al-Ḥakam. 'Ḥasdaï b. Isaac (ibn Shaprut)', he writes, 'was among the foremost Jewish scholars versed in their law. He opened to his coreligionists in Andalusia the gates of knowledge of the religious law, of chronology, &c. Before his time they had to apply to the Jews of Bagdad on legal questions, and on matters referring to the calendar and the dates of the festivals. But when Ḥasdaï was raised by al-Ḥakam to a very high position, he was able to procure from the oriental Jews all the works he required. Since then the Jews of Andalusia learned what they knew not before, and we relieved of their former trouble' (cited by Munk, *La Philosophie chez les Juifs*, p. 17). The purchase of books from the Orient, mentioned by Ibn 'Uṣaibia, recalls

is also a romantic feature in Ibn Daud's description of the four captives hiding their identity and pretending to be ordinary travellers. It is evidently more in accordance with the facts that their captor calculated well the heavy ransom he would be able to obtain for their release. He thus brought Shemariah to Alexandria where, as the son of presumably the ראש of Fustāt, the captive probably fetched a high prize. Knowing that the Jewry of one country¹⁶⁴ would be unable to pay the exorbitant ransom for all the four captured scholars, the admiral proceeded next to Ifrikiya, where he extorted his full prize for Ḥushiel. With the other captives he finally arrived in Spain, where he probably made the Jews pay dearly for the freedom of their scholars. As they probably visited the countries from Egypt to Spain during their mission of collecting funds for the academy, they must have been well-known when they were brought as prisoners.

The above solution of two scholars bearing the same name of Ḥushiel and living in Ḳairowan, will not find, it is admitted, ready acceptance. But it is the only one that appeared to me capable of solving the problem of Elḥanan and Ḥananel. With our hitherto scanty knowledge of the internal life of this important community, it is natural that

the fact of Ḥasdai having bought copies of the Talmud from Sura (above, p. 152). But it stands to reason that this independence was chiefly due to a scholar of R. Moses' type having settled in Cordova, as Ibn Daud reports (*l. c.*, 68 bottom): וקקול נשמע בכל ארץ ספרד וארץ המערב ובאו כל התלמידים לקרות לפניו וכל השאלות שהיו שואלים מן הישיבות שאלו ממנו.

¹⁶⁴ It should be kept in mind that about 970 conditions were very critical in Egypt. Subsequent to the upheaval in connexion with Jauhar's invasion of the country in 969, a great famine raged in Egypt till the winter of 971-2 (cp. Lane-Poole, *History of Egypt in the Middle Ages*², 104). Thus probably the Egyptian Jews were unable to ransom all the four scholars, and only Shemariah was freed, while the others were taken to other communities.

the existence of the two namesakes Ḥushiel has not been realized. In 1057 Ḳairowan fell a prey to the Bedouins and probably the local Jewish community came then to an end. The fame of Ḥananel, the Talmud commentator, and of his father Ḥushiel was preserved to posterity. His contemporary who bore a similar name, Elḥanan, and whose father was also a Ḥushiel, had been entirely forgotten till the Genizah finds recovered his name from oblivion. Hence it resulted that some references to his father Ḥushiel by contemporaries, as R. Nissim and Samuel ibn Nagdela (cp. above, p. 167), were taken to apply to Ḥushiel, the father of Ḥananel.

A

(recto, col. 1)

[ילמ]דנו רבנו הרב הגדול ראש בית דין
 [ראש] בי רבנן נטרוהי מן שמיא
 [ראובן] שׁיצא לחזר במדינת הים
 [ובניו ק]טנים והניח לפניהם ספר
 5 [מ]קרא שקורין בה ועמדו עליהם גויים
 אנסים ונטלו מהם באונס ואין באותו
 המקום בידואר ולא שלטון מציל גזול מיד
 גזולו ותובעים מאז ועד עתה ולא נתיאשו
 והלכו בה אותם גויים למקום אחר ומכרוה
 10 שם מישראל¹⁶⁶ ואז עמדו אותן ישראל
 שקנאוה מאותן הגויים והקדישוה
 בבית הכנסת שבעירם עכשו ומת
 ראובן בעל מקרא זו במדינת הים ונדלו
 הבנים ובאו לתבוע את אותה מקרא
 15 שנטלוה מהם כענין המפורש למעלה
 ומצאוה שמכרוה אותם גויים אנסים
 מישראל¹⁶⁶ ואותו ישראל כבר הקדישה

ו
 י
 נ
 י
 165

¹⁶⁵ *judge, magistrate.* חַיִּים

¹⁶⁶ Read לישראל.

ילמדנו רבנו יחי לעד היש מן הדין ליתומים
 הללו להוציאה ממקום שהיא ולהחזירה
 20 לידיהם כי מתחלה באונס נלקחה מהם
 ולא נתיאשו אחד מפני שהוא שהיו
 קטנים ועוד שָׁקִיו מדמים כי
 אביהן בחיים שיבא אליהם יִמְלֶנָה
 ויחזירה מכל מקום שהיא ולא עוד
 25 אלא שהמקום שרויים בו ולשם נִטְלָהָ
 נטלה מהם אין בו דין ולא דיין והרבה
 חמס וגזל מצוי אל הַמְלָכוֹת
 ואצל הנויים [ואי]ן לשם מי שמציל
 גזל מיד [גזולו]
 30 יורינו א[דוננו הדין במכירה]
 זו ומ[שכרתו מאת יי] ראובן הניח

(recto, col. 2)

קטנים וגזלו מידם ספר מ[קרא אשר]
 קורים בו ונטלוהו בחמס והיו תוב[עין]
 מאז ולא השיגו להציל מידם ולא יתיאשו
 מלבקש והלכו אותם האנשים בעצמם
 5 ומכרו הספר ההוא לישראל והקונים
 ההוא התפיסו בבית הכנסת
 כך ראינו שאותו המכירה שמכרו
 האנשים ההם מכירה בטלה היא
 לדברי רבותינו ז"ל¹⁶⁷ המציל מיד הַנִּיִּים
 10 מיד הלסטים ומן הנהר
 הרי אלו שלו נתיאשו אין סתמא לא
 אמ' רב אשי לא שנו אלא
 בלסטים גוי דדיני

¹⁶⁷ B. ḳamma 114 a.

בנייתי אבל ישראל דאמר מי יאמר
 15 אפילו סד'תמא¹⁶⁸ נמי מייאשי
 ואלו כיון שהגולנים הם גויים
 וגם הבעלים
 לא נתייאשו כאשר פירש השואל
 מכירת אלו הגולנים מכירתם
 20 [ב]טלה ולא עוד אלא שאין במקום
 [ההוא בידואר] שיש [שם] מעיל גזול
 [מיר גזול]
 (verso, col. 1)

. . . . [ב]יטול המכירה דקיימא לן
 הבא מחמת חוב ומחמת אנפרות
 אין בו משום סיקריקון ומסקנא
 אין דין אנפרות כבב'ל מאי טעמא
 5 [כיון דא]יכא בידואר [ו]לא אזיל
 [קביל אי]מור אחולי אחיל¹⁶⁹ ואין
 [כאן] יאוש בעלים על כנון זה
 אלא אם שמעו להם בפירוש שנתיאשו
 וזה שאמרו רבותינו ז"ל¹⁷⁰ גזלן שנטל
 10 מזה ונתן לזה מי¹⁷¹ שנטל נטל ומה
 שנתן נתן אחר יאוש הוא ואם
 מתברר שהגויים האנשים
 בעצמם הם המוכרים מכירתם
 בטלה והדין ליתן לבעלים הרמים
 15 וליטול הספר שלהם ואם טוענים
 שכבר התפיסוה לבית הכנסת

¹⁶⁸ The marks on ך denote that the letter should be deleted.

¹⁶⁹ Gittin 58 b.

¹⁷⁰ Tos. Ketubot 8, 3, B. ḥamma 10, 23; B. m. 21 b.

¹⁷¹ Read מזה.

בהדייא קימא לן¹⁷² אין אדם מקדיש
דבר שאינו שלו מה שנראה
לנו בשאלה זו כתבנו ונתננו לשואל
צור ברחמיו ישימנו מן המשכילים²⁰
להורות דין אמת ומשפט צדק
אלחנן ברבי חושיאל
תנצבה

¹⁷² Cp. B. k. 69 a and b.

B
: (Address, verso)

מזנו אחיכם קהל צלה דוי
 רוב שלום רבה

לכבוד גדולת קדושת רבותינו ומרווחתיו הקהל הקדוש אשר בק[י]רואן
 קהלות מהדיה יברכם אביר יעקב וישמר

(recto)

צירי קים ירשו ארץ [וי] שכנו לעד עליה¹⁷³
 וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו [בשמחה¹⁷⁴]
 ביום ברורים [בחורי]ם [ג] . . . נבורים גם קד . . . דודים ענודים מתקנים הוני תעודה בחקנה [ו]
 חורים חברים [דר] שנים טובים מטובים ומטנים ישרים מיושרים משוענים כשירים כבירים ומר . . . [ל]
 נגידים נכבדים מעודנים שרים במוסרים וסוגים עוררים עניים ומעונים פורי שבויים מתא . . . [ז]
 רחמנים ולא רוחחנים שופטים ושוטרים ודינים תנאים תאוצים תרצנים ההם רבותינו ומ[רווחתיו] אשר בקדוש⁵ [ק]
 יעקב מחי קים בצור ישראל להתהלל כבוד גדולת סגולת כלילת הילת קשישת יששת הקהל ה[קדוש] אשר בקירואן
 ובראש כבוד מר רב אלחנן נט רח בית דין ברבי חישאל זצל וכבוד מר רב יעקב הנגיד בירבי עמרם וכל הזקנים ההגוני[ם]
 אשר בזה דיה אשר כללם נדיבי עמים ושושים אשר בסוב מעשימו נודעים אשר צדק זורעים ונוטעים
 וחם
 יום
 לא נודעים יהי צורם בעורם איילת שוב לאורם להניח להניח נחרם לסוככם באברתו להסתירם
 בס[תרו]

¹⁷³ Ps. 37. 29.¹⁷⁴ Ps. 68. 4.

10 [מנחל עדניו] להשקותם. ולביאת משיחו לזכותם. וליום ישעו להראותם. ולקובצו נדחים אל ארמדם. ולקריית משישם.
לב

... [ח. זותם. ולהביאם אל גבול קרשו מקום תפלתם. פוריים ברהה ושמחת עולם על ראשם. 175] לחדותם יחד עם כל
בני נ[ו]לה

... כחול[ה]ים וכמעות הנהרות 176 ממנו צעירים בית דין צקליה וקניה צעירי שזשיכס התואבים אוו שלוח[ת] כם
... כאר[ץ] עפה למים כתבנו לכבוד רבותינו היקרים לת[דוע] חסדי אלהינו יתברך ויתרומם שמו אשר לא כלו רחמיו
מ[עמו] ובכל דור [

[מקום להם מושי]עים לנדוד פרוצותיהם. ולשפץ 177 סדקיהם. כענין הו ח בנועם צדקתו ואף גם זאת בהיותם בארץ
אויביהם [לא מאסחיהם ולא]

15 [נעלתם לבלותם להפ[ץ] בריית] אחם אני יי אלהיכם. 178 ולא נעלם מרבותינו מוד[ש] ה[פסוק] הזה שדרשו הקדמונים ז' 179 ועשו
רבותינו כשח[ת]י שנים [

הקים יי] אנו יתעלה שמו בדורינו מושיעים ונא[מני] רועים את ה' חיים הקרי כלף בר יעקב הספרי ואת ה' [נסים
המודו

... צדקתם. ובנפשותם ומרובולתם. ולא הצריכו לאחד אחיהם ואחיותיהם. להוציא פרוטה מאתם. בכלום מ
... [א]נשים רבים מזהם ממון רב ביראת אל הכמוס בלבנותם. ובחן שמשך עליהם הבורא בעני בעל המכס
... חק כבד. גם הוציאו וחסירו ממותת הזס אנשים דלים והפשוט המוכס לנפשם והדירים. וממתת המס
... 20 הו[ו] דם והדרם. שמשך ומתח עלימו יוצרם. שידי רצון להניה אורם. ולהנניה כוכביהם ומורם. ולברך מ

175 Cp. Isa. 35. 10 = 51. 11. 176 Cp. Isa. 48. 19. 177 Cp. Isa. 48. 19. 178 Lev. 26. 44. 179 Meg. 11 a.

- ... הנרם. וכמו כן בגרסם העיונות. וטבעו הספניות. והיו למצרים פונות. בשנה זו ברעו עניינות. וא[ב]ר[...].
 ... ת. המקום ימלא להם חסרונות. וימיר להם תמור יגונות ששונות. ואשר נמלט להם מהם מנעם השלטון מו...
 ... הס[פיני]ת ולא נמצאו בעליהן בעת הטביעה והובא כל מה טעון בהן אל מדינתנו ושלא השלטון ידו בסחורות למכור[...].
 ... ח. ה' חיים הנקרא כלף ו' נסים חמורו והלכו אל השלטון ופיסיתו ברוב בינתם ולאטו בו כישו חבונתם עד שעזרם כ...
 ... ס. עליהם והחסר הנמתח בהם. והשיב לאחינו נכסיהם. לאשר נמצא בהם. ולאשר לא היה עמדם. ויהי גם גדול עלי...
 ... אך נמכרו וראות ענייהם. ונמל השלטון דמיהם. ולא יכלו להועיל לנפשותם. ואחינו ישראל נמלו את שלהם...
 ... המקום ירבה כמוהם ויוציא מחלציהם. למלאות [מקן] מוחיהם. גם בבית הקברות אירענו מאורע רע וקשה כי ב...
 ... ות. ונמח בהם קו המדה ליטול מהם כשלישים ונת... נו מהם. והלך ה' חיים עם ה' נסים חמורו בנפשותם ובמאוד[...].
 ... [והצילו]ת קברותינו מידם. והסירו קו המדה ומידם. ומיד בנינו [הל]קינו ביד רמה ובכח גדול מחקינו. ואין שכן ואין
 פגע רע בש[כונותינו]...
 ... 30 [העניקו]נו גם לא השחרנו לאדם פרוטה אחת והערלים ל[א] יכ[לו] להציל את שלה[ם] כי אם בממון רב. המקום בהמון
 רחמיו יספ[ק]...
 ... ו[יקיימם] בזה ושעתיד להיות. ויפרם וירבם בלי עצב וכלי נהיות. 180 כי לא עזבו חסדם את החיים ושכארג' תחתית
 גם ב...
 ... שגרים לעצמי. נשאר בנידיו זמן ואחרי כן הלך ונפתייע בחשבי האומות והלכו עמו אל השליש ובקשו לחזק את מר
 רב [נתן]...
 ... זמם אווים. וכשמוע ה' חיים הדבר לא יכול לצאת מביתו שדיה חולה ונחלחל על דבר זה וצירים אחוזו צעירי [אלה]...
 ... הלך ותקן הדברים עד שהסיר מי... כל חזק ונק. וכל דבר עצב. ואחרי כן הולך את...
 ... 35 [בר] רע והמקום ברוך הוא המציאו חן ושכל טוב...
 180 Plural of נודה, Mic. 2. 4.

. קבריהם פן תבוא עליך בו כלום תחבולת. גם ה
 מ[ר] רב נתן שצ' ואחרי כן הלך לו לשלום אל ד[רכו] ?
 ויהי ממחרת צאתו הבוא חכים הרשע הנוג[ע] בדבר ?
 אה[ר]י שהשביעים הפש בתיים ולא מצא. וגו' וא[מר]
 ביד איש נאמן. כשמוע י' חיים ור' נסים חמור⁴⁰
 כעס גדול ואמר להם הלא תרעו שאחם כצאן מר[עה].
 להביארו עם הממון שעמו. ונשתתחו לפניו ברו
 ו עד הביאו הממון. והנה קבלתי שאלתכם ופיוסוכ[ם].
 ים ואמר לו יעשה א[דונג]ן חסד ויקבע לנו זמן עד שנשגר אליו. וישלח הממון. וא
 ממון עצמו. ובא י' חיים וקבץ מקצת זקניו וביתו וכתבו למר רב נתן שצ' כמה שה⁴⁵
 ח[כמת מר רב נתן ותבונתו. בהגיע הכתב אלי יקרותי. שיער הממון על ידי נאמן מא
 ל[בע]ל[המ] כס ועמדם י' אברהם בר דוד בן לבראט ור' שמואל בר משה
 אמר להם זה הוא הממון שנשבעתי עליו ונשבעו לי בהובר[ת]
 בנך אבו אל פרנ ולא עוד אלא שהולך למצרים וזכר נש[בע]
 וסו וגם נפלו על הארץ כמה פעמים ואמרו לו⁵⁰
 יוס[ף] על יקרד לפני אדונו המלך. ורצונינו וחפ[צ]ינו
 מ[מון] אליו וקבל תחנוניו והשיבו ל

